

A VI. Anyanyelvi Konferencia Kecskeméten

1970-ben kezdte meg munkáját Debrecenben az Anyanyelvi Konferencia. Szombathely, Budapest, Pécs, Veszprém után Kecskemét fogadta a résztvevőket. Az anyanemzet szakemberein kívül szomszédos országok kisebbségi sorban élő magyarjai és a Nyugaton élők is eljöttek, csak Erdélyből nem érkezhetett senki. Gondolom mindenki szívében jelképesen üresen maradt egy szék. Ezzel a hiánnyal együtt mégis kiteljesedve látszott az Anyanyelvi Konferencia. Pár napra megérkeztünk egymáshoz, kezet foghattak, véleményyt cserélhettek a hungarológia szakemberei. Lám, itt az igazság, nem a hajdani gimnáziumi könyvekben. Lám, itt a valóság: a szívderítő közös égbolt, és itt a tragédia: ennyifelé szakadtunk! Ennyifelől kell megérkeznünk? Miért nem tanulhattam róluk alig 10 éve a gimnáziumi könyveimben? Róluk, akik kultúránk építői, őrzői, továbbvivői. Hová tűntetek szomszédos országok magyarjai, hová tűntetek emigrációban élt testvéreink? Ki és milyen joggal törült ki benneteket több ezer iskolatársam történelem- és irodalomkönyvéből? Most mégis itt vagytok 1989. augusztus 6–10. között Kecskeméten. Itt vagytok egy békés forradalom közepében, ahol minden nap történelmi jelentőségű. Ahol újra fogják, mert újra kell írni az irodalom- és történelemkönyveket. S ezekben már felelősséggel érzünk majd minden magyar iránt. Mert itt és most mindenki felelősséggel beszél anyanyelvünk-ről. Ezért ez a néhány nap is történelmi jelentőségű.

Augusztus 6-án az Anyanyelvi Konferenciát *Pozsgay Imre* államminiszter nyitotta meg. Köszöntőjét ünnepélyes est követte verssel, énekkel fűszerezve. Másnap délelőtt *Lőrincze Lajos* professzor, az Anyanyelvi Konferencia védnökségének elnöke az elmúlt 20 évről tájékoztatta az egybegyűlteket. Elmondta, hogy ha az egyházi iskolák újra megnyílnak, nagyobb lehetőség lesz a külföldön élő magyar gyerekek tanulására. Felsorolta az elmúlt évek eredményeit: anyanyelvi táborok, nyári kollégiumok, továbbképzések szervezése, tankönyvek kiadása. De szólt az anyagi gondokról is: idén elmaradt a debreceni pedagógus-továbbképző. Vagy a Magyar beszélgetések immáron két éve kiadónál pihen. *Juhász Gyula*, az OSZK igazgatója a magyarságkutatás helyzetéről tartott beszámolót. A tudományos eredmény fontosságát hangsúlyozta. 160 téma vár feldolgozásra. A forrásokhoz azonban nehéz hozzájutni, külön engedélyt kell kérni, ami nem mindig egyszerű. A nemzetiségi forrásokhoz például nem jutnak hozzá. Mégis, *Juhász Gyula* bizakodik abban, ahogy ő mondta: egyszer majdcsak eljutunk az európai színvonalhoz.

Tóth Pál Péter a szomszédos országokban élő magyarság iskolaügyének helyzetét tárta fel. Hangsúlyozta, hogy a kisebbségi lét megbélyegzettséget jelent. Némely országokban a kisebbség teljes megszüntetése a cél. Kárpátaljáról kedvező híreket mondhatott. Negyven év után nem kell szégyellniük, hogy magyarok. Kedvező változás, miszerint 1988. szeptember óta fakultatív módon lehetséges a magyar történelem tanítása. Létrehozták a Hungarológiai

Központot. Problémaként említette a magyar oktatási óvodahálózat hiányát. Csehszlovákiában többek között a korszerűtlen tankönyveket, a pedagógushíányt említette.

Nobel Iván szintén a szomszédos országok iskolaügyéről beszélt. *Balla D. Károly* (SZU) a kárpátaljai magyarság szellemi életéről tartott beszámolót. A kisebbségi lét helyzetének változása szerinte három dologtól függ: milyen az ember viszonya a hatalomhoz, az anyanemzethez és önmagához. Elemezte kik azok, akik hatalmi pozíciót is vállalnak, a janicsárok; kik a közömbösek – akik közül sokan Magyarországra vándorolnak; s kik azok, akik öntudatuk, magyarságtudatuk pozitív megéléseiig eljutnak. Az utóbbiakat „örülteknek” nevezte, akik a nemzetiségi jog gyakorlásáért mindent megtesznek. Mostani hangulatjelentése is pozitív lehetett Kárpátaljáról, mert egyre több közművelődési klub alakul. Megünnepelelték március 15-ét, létrejött a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége. *Dupka György* (Szovjetunió) magyarságtudatuk megtartásának nehéz időszakáról beszélt. Amikor nem törődött velük a kutya sem, még az anyaország sem – mondta. *Sidó Zoltán* (Csehszlovákia) a Csemadok munkájáról, a nyelvi tudatvesztésről, ugyanakkor az anyanyelv ápolásáról szólt. *Csergits József* (Jugoszlávia) a horvátországi ifjúsági egyesületek magyarságörző munkáját mutatta be. *Köteles Pál* író a romániai magyarság lehetetlen helyzetére mutatott rá. Önmagukért ők nem szólhatnak. Ez Európa szégyene is, de Európa hallgat! Ha szól, csak a falurombolást emlegeti. A lélekölésről, a magyarság pusztításáról nem szól. Márpedig a nemzet egyharmadának pusztulását nem heverné ki az anyaország. A magyar kormánynak nincs stratégiája! A védekezés és nem a kezdeményezés vezet a magyar kormányt – mutatott rá az Erdélyből már régebben áttelepült író. *Tasnády T. Almos* (Belgium) a magyarságtudatról beszélt.

A magyarságtudat megtartásának témaköréhez tartoztak a másnap délelőtti előadások, tehát az első nap délutáni programjáról később szövegek. *Várdy Béla* (USA) a Verhovay Testvérségélező egyesület szerepét taglalta. Az Egyesület 1968-ban alakult, sajnálattal közölte, hogy kevés a fiatal, egyre több az idős. A magyar az első nyelvből második lett. *Várdy Agnes* (USA) a cserkészlet jelentőségéről beszélt a magyarság megőrzésében. *Kemenes-Kettner Béla* (Kanada) azt a szomorú ténytet közölte, miszerint a kanadai magyaroknak mindössze 1%-a tevékenykedik az egyesületekben. *Dezséri András* (Ausztrália) számos kedvező adatot közölt Ausztráliából: 43 lehet nyelven híreket hallgatni, magyarul érettségizni. Egyszóval hagyják a kultúrákat működni. *Cservenka Judit* a Magyar századok című honismereti rádióműsor kazettabeli változatát mutatta be, *Halász György* a Magyar Hírek megújulásáról tudósított.

A második nagy témakör, melyhez az előadások csoportosultak: a magyar irodalom helyzete a világban. *Pomogáts Béla* bevezető előadásában felvázolta az irodalom kiszolgáltatott helyzetét, melynek autonómiája megszűnt 1956-tal. Azóta, 1989-ig bezárólag, központi-lag elgondolt irodalmi modellekre volt lehetőség, ami természetesen író- és műellenes volt. Hosszú évtizedeken át elfojtott kultúrában éltünk. Egyetlen fórum az Írószövetség volt. A kedvező hazai változások hatására – többpártrendszer, politikai nyilvánosság, sajtószabadság – az irodalmi áramlatok újra érvényesülhetnek. Megszűnőben vannak a tematikai tilalmak – mondta az irodalomtörténész. Ugyanakkor Erdélyben az iskolákat szüntetik meg, írók csak nálunk publikálhatnak, s idestova 40 író települt át. Szlovákiában a Duray-féle pert említette, Jugoszláviában szintén iskolákat zárnak be, írók ellen politikai pereket indítanak. Egyetlen hely a Kárpátalja, ahonnan biztató lehetőségekről van hír. *Czine Mihály* örömmel nyugtázta, hogy megnőtt az irodalom fölött az égbolt. Hazajöttek a kitagadott könyvek, folyóiratok. Beszédében ugyanakkor nyugtalanította: az irodalom lemondani látszik szerepéről. Mi a feladatunk? Sütő Andrással válaszolva, hogy megmaradjunk benne, ahogy lehet! *Görömbei András* nemzeti erőnknek a lelki szellemi erőt emelte ki. A politika szétzúzni törekedett a magyarságtudatot. Nekünk azonban nem a tragikumot, hanem a cselekvőképességet kell növelnünk. Az irodalom kincsesházát politikamentesen alakítsuk ki! *Nagy János* szuggesztív előadását díszítette a sok kívülről mondott versidézet. *Nagy Pál* (Franciaország) a modernizmus térhódításáról beszélt. *Dobos László* író (Csehszlovákia) hangsúlyozta, hogy a mostani Anyanyelvi Konferenciára az összmagyarságban gondolkodás a jellemző, a magyarság az atomizáltság állapotában még sosem volt ilyen erős. Most bizonyíthatjuk életető képességeinket. A nemzeti érzés legalizálásának fontosságát is hangsúlyozta az író. *Balla D. Károly* ismertette a Kárpátalján most induló Hatodik Sip című folyóiratot.

A harmadik nap a fiatal nemzedékek magyarságtudatáról váltottak eszmeccserét. *Maróti Gyula* bevezetője után *Éltető Lajos* (USA), az Itt-Ott lap kiadója hangsúlyozta a játékosság fontosságát. Kiemelte a cserkészlet szerepét a magyarság megőrzésében. *Ludányi András*

(USA) szintén beszélt a cserkészlet tapasztalatairól. Közölte, hogy a 17–20 éves magyar fiatalokkal kisebbségi jogvédelemre törekvő műhelyeket hoznak létre, így megismerkedhetnek a magyar kisebbségi sorssal. Javasolta, hogy évente alakuljanak egyhetes műhelytáborok. *Vass Lajos* karnagy fizikai és szellemi szennyezettségünkben a zene fontosságára hívja fel a figyelmet, miközben megénekeltette a konferencia résztvevőit. *Galambos Ferenc* (Ausztria) a burgenlandi magyarság életéről szólt. A magyartanítás feltételének tartja a szombathelyi tanítóképzővel fennálló kapcsolat mélyítését. Sok örömteli hírt mondott: van könyvtárak, könyveket adnak ki, külön rádióadással rendelkeznek. Őrségi füzeteket jelentetnek meg. Szent Istvánról szimpoziumot tartottak. *Simai Zsuzsa* népművészeti fesztivál megtartását javasolta. *Maác László* a táncházak szerepéről tartott előadást. *Fáth Lajos* (Svájc), aki cserkészruhában jelent meg, a cserkészlet „érzelmi földrajzát” tárta elő. *Komlós Attila*, a Reformátusok Lapjának főszerkesztője a lelkészutánpótlás hiányáról beszélt. *Daróczy Sára* (Anglia) az ifjúsági csoportok cseréjét javasolta. *Kisch Klára* pedagógus (Svédország) beszámolt élményeiről: történelmi korokat verssel, dallal elevenítenek föl a gyerekek. Rendszeresen kirándulást szervez Magyarországra tanítványainak, s aztán fogalmazást írnak a látottakról. *Szente Imre* (Svédország) a stockholmi magyar ház munkájáról számolt be. Klubesteket tartanak, ahol általában öregek vesznek részt. Önképző köröket, katolikus köröket hoznak létre. Könyvtárak van. A harmadik nap délelőtt záróbeszédét *Bognár József*, az MVSZ elnöke tartotta. Beszámolt a hazai politikai, gazdasági változásokról.

Az első nap délutánján fontos eseményhez érkezett az Anyanyelvi Konferencia. *Nagy Károly* (Amerika) szólamra jelentkezett. Előadta, hogy arra a kérdésre: *mi a magyar*, ez idáig csonka, torz, hazug válaszokat kaptunk. A szomszédos országokban a magyarság tudatának rombolása folyik. Búvápatakká vált az anyanyelv. *Sütő András* mégis marad. Súlyos hazugságokkal találkozunk a Kárpátján is. Nyugatnak a feladata a magyarság megőrzése, kiegészítése, a magyar kisebbségi jogok védelme. Magyarországon évtizedeken át még suttogni is veszélyes volt. Elérkezett az idő, hogy a magyarságtudatot a küldetéstudattal egészítsük ki. Az Anyanyelvi Konferencia *alakuljon független testületté*. Azokat és csak azokat az érdekeket szolgálja, amelyet a tagság akar! *Nagy Károly* beszédét élénk vita követte. *Vigh Károly*, a Bajcsy-Zsilinszky Társaság elnöke a nyugaton élő magyarsággal való kapcsolattartás reformjáról beszélt. *Kürti László* püspök azt kérte, kapják vissza az egyházak az iskolát. *Köteles Pál* már-már történelmi napnak tekinti eme napot, hisz a mai kisebbség szinte hiánytalanul jelen van. *Dobos László* a függetlenségtől óvakodott, mert akkor a külföldiek jövedele megkérdőjeleződhet. *Hanak Péter* megisztulási folyamatot kívánt, s kritizálta az MVSZ-t. *Csoóri Sándor* költő arról szólt, hogy a belső igény szülte az önállósulást. Semmi különös nem talál abban, hogy az Anyanyelvi Konferencia különbözni akar, hogy utána társulhasson. A világszövetségtől is függetlenedni kell – hangsúlyozta a költő. *Czine Mihály* ezzel ellentétben az együvé tartozást hangsúlyozta. A vita másnap folytatódott. *Pomogáts Béla* a függetlenség mellett emelt szót. Ahogy ő mondta, a függetlenség a gondolkodás, cselekvés szabadsága. *Nagy Károly* kiemelte a történelmi adottságot, lehetőséget. Felszólította a konferencia résztvevőit, fogadjanak el egy *szándéknyilatkozatot*, mely kimondja, hogy az Anyanyelvi Konferencia autonóm, demokratikus, nemzetközi mozgalomként kívánja folytatni munkáját. Ezután létrejött egy bizottság (*Nagy Károly*, *Pomogáts Béla*, *Dobos László*), amely választott egy nagyobb bizottságot. Feladatuk, hogy fél éven belül készítsék el az Anyanyelvi Konferencia reformjának tervét.

Most, ősz elején már csak az emlékezet idézheti maga elé a konferencia hangulatát. A sokféle színt, mosolyt, gondot, gondtalanságot, a sok-sok előadást. A néhány napig összmagyarságban lélegző összejövetelt. Sokfelől jöttek, utaztak, röpültek, vonatoztak magyarjaink. Akár közelről, akár távolról jöttek, mind egy nyelvet beszéltek. S hiába mentek a világ más-más égtáji felé, vitték a nyelvüket. Hogy soha el ne felejsék! S hogy mi, itthon maradottak sose feledkezzünk meg róluk! Éljenek bar a szomszédban, vagy a tengeren túl!

Frigyesy Agnes

Iskolareform és néphagyomány

Gondolatok a IV. zsámbéki honismereti táborról

Zsámbékon van a kísérleti műhely annak a törekvésnek, hogyan iktatható be a tanítóképzésbe (s ezen keresztül az általános iskolai tanításba is) a hagyomány és a honismeret. Kovács József László főiskolai tanár és felesége Kovácsné dr. Paulovits Teréz eddigi munkájáról a Honismeret 1989/3. száma adott hírt (Nemzettudat és tanítóképzés. Dregán Gábor beszélgetései Zsámbékon). Tevékeny életük újabb eredményei: több mint hatvan hallgató részvételével 1989 júliusában megrendezték Zsámbékon a IV. honismereti szakkörvezetői táborot, s már szervezik a jövő nyárit, az ötödiket, és ezzel párhuzamosan az 1990 tavaszán kezdődő szakkörvezetői továbbképzést is.

Sajátos szerveződés ez a zsámbéki nyári tábor. Nevezhetnénk tanfolyamnak is, hiszen a záróvizsga után szakkörvezetői bizonyítványt ad. Még inkább nevezhetjük „iskolának” a szó klasszikus, nemes értelmében. Olyan iskola, amelynek hallgatói és tanárai az ország sokféle intézményéből verbuválódnak, szelleme mégis egységes, mert szellemi és iskolai értékek közé szerveződik.

Megújuló, megújítandó világunkban mindannyian keressük a helyünket, s keressük a helyét azoknak a gondolatoknak is, amelyek megtartottak bennünket magyarságunkban, emberségünkben, s amelyek a jövő nemzedéknek is megtartó erőt sugározhatnak.

Iskolarendszerünk gyökeres átszervezése elkerülhetetlen. A jövő a sokféleségé, a versenyé. Azonban bizonyosnak látszik: bárkinek a kezében is lesznek az iskolák, szükség lesz olyan alapvető elvek és ismeretek (ún. nemzeti műveltséganyag) összegyűjtésére, amelynek elsajátítása minden iskolatípusban kívánatos. E nemzeti műveltséganyagban központi helyet kell kapnia a hagyománynak és a honismeretnek.

Sajnos, eddig sem a tantervben, sem a tanítók, tanárok tudatában nem kapott megfelelő helyet a hagyomány. A mai pedagógusok – kivéve a történelemtanárok szűk rétegét – főiskolai, egyetemi képzésük során nem tanulják sem a világtörténelmet, sem hazánk történelmét. (Az utóbbi időkben ez némiképpen módosult, s a hallgatók némi újkori történelmet tanulnak. Ehhez alapot csupán középiskolai történelemtudásuk ad.) A néprajz, a néphagyomány ismerete még gyérebb, hiszen azt már a középiskolában is csak elvétve említik meg. A pedagógusképzés során némely szakokon egy-egy tanár szentel ugyan némi figyelmet ennek az ügynek, de ez nem általános. Megjegyzendő, hogy néprajzot még a történelemtanárok sem tanulnak a főiskolán, egyetemen! A néphagyomány ismerete még a pedagógusok tudatában is a perifériára szorult, többségüket nem hatja át a hagyomány fontosságának a tudata. Így aztán a gyermekekre farsangi mulatság vagy nyári táborozás címén rázúdítják a mai kor „divatos” zenéjét, táncait, mert maguk sem ismernek mást. Természetesen minden (vagy majdnem minden) iskolában akad néhány „másként gondolkodó” tanító, tanár, akik citerazenekart, táncsoportot, honismereti szakkört vezetnek, s hitükkel, személyes varázsszavakkal híveket toboroznak a hagyomány ügyének, gyakran kiteve magukat kollégáik, a tanulóifjúság többsége, vagy éppen az iskolavezetés rosszallásának. Ezért is fontosak a zsámbéki nyári táborok, ahol sok elméleti és gyakorlati tanácsot kapnak a jövőd tanítói, honismereti szakkörvezetői. Hosszan sorolhatnám a nagyszerű előadókat, érdemes volna részletesen ismertetni valamennyi előadást. A jelenlegi helyzetben azonban a legfontosabbnak azokat az előadásokat tartom, amelyek elvi megokolását adják annak, hogy miért kell a hagyománynak és a honismeretnek a tananyag szervező elvévé válnia. Ha a ma működő és a még most induló pedagógusok belátják a hagyomány ismeretének és tanításának szükségességét, csak akkor indulhat meg igazán a részismeretek és a módszerek elsajátítása.

A hagyomány tanításának szükségességét Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató bizonyította a legsokoldalúbban előadásában. (1986-ban elhangzott előadását a zsámbéki tanfolyam bizonyítvány is tartalmazza. *Táborverés*. Zsámbéki füzetek 5. Zsámbék, 1987.) Ebből és idei előadásából idézek néhány gondolatot: „Az elidegenedés modern baj. Különösen ebben a tömeges formában ismeretlen volt a magyar társadalomban és egyáltalán, egyénileg is ritka volt a hagyományos falusi közösségben. A kötődést, a valahová tartozás tudatát, egyszóval emberek, közösségek, a lakóhely, a föld, a táj, a nemzet, a hagyományok, eszmék és értékek megbecsülését, a szeretet érzésének az alapját *élmény és ismeret* adja. Az első üres a második nélkül, az ismeret pedig élmény nélkül nem tud rögzülni.”

Andrásfalvy Bertalan arra világít rá, hogyan közvetítette és közvetítheti ma is a néphagyomány a kötődéshez szükséges ismereteket és élményeket a közösség tagjainak. A történelem során minden fontos ismeretet a művészeteken keresztül szerez meg az ember. Az érzelmi élet gazdagításának, kifinomításának legfontosabb eszköze ma is – a közvetlen emberi szeretet mellett – a művészet, különösen a népművészet.

A néphagyomány közösségben alakult ki. Ha újjáteremtjük, közösséget is teremt: szakkört, együtttest, baráti kört stb. Közösségre (családra, barátokra, szomszédokra, nemzetre) minden embernek szüksége van, hiányában a lélek sérül meg. Ezért az iskolában nagyobb figyelmet kell fordítani a *valódi* közösségek kialakítására, amelyeknek tagjai együtt tevékenykednek, énekelnek, táncolnak, kirándulnak, vagyis a közös élmények és a közös kultúra tartja őket össze. Ebben a közös kultúrában meg kell találni a helyes arányt az írásbeli és a „szóbeli”

kultúra között. Az eddiginél sokkal nagyobb teret kell kapnia a „szóbeli” kultúrának, vagyis az éneklésnek, táncnak, mesélésnek, sőt a kézművészetnek is.

A történelem-, földrajz-, természetrajz-, nyelvtan- és irodalomoktatást a mainál sokkal erősebben át kell hatnia a néphagyomány tanításának és a honismereti szemléletnek. Ezek a tantárgyak ma többnyire a távolít tanítják. A néphagyomány, a népszokás a közelit ismeri és tanítja, azt, amihez érzelmekkel is kötődünk, vagyis a lényegest. Andrásfalvy Bertalan így ír erről: „Az írásbeliség, az iskolázás elterjedése előtt a történelmi tudatot nem adhatta az események időrendi sorrendjét adó történelem (történelmi feljegyzések, könyvek, naplók stb.). A szájhagyomány egészen más történelmi tudatot közvetített, vitt tovább nemzedékről nemzedékre, a mondák, a történelmi énekek, népdalok, helynevek, mondások és családtörténelmi hagyományok útján. Az így az emlékezetben megőrzött események köre szűkebb volt az országnál, a közvetlen környezet, a sokszor bejárt, ismert szülőföld láthatárain ritkán lépett túl, és azon belül sem kötődött évszámokhoz, megnevezhető korszakokhoz vagy időrendhez. Ehelyett viszont minden dombnak, hegynek, romnak, útnak, pataknak, szigetnek, határrésznek vagy dülőnek nemcsak neve volt, hanem nevet magyarázó története, jól vagy csak vázlatosan megfogalmazott költői képe, helye az ősokról való családi hagyományban, ha másként nem, mint bizonyos családi események színtere, egykor a család által birtokolt, használt helyek neve. Az elmúlt századok nagyobb sorscsapásai, a török-, tatár- és rácjárások, a kurucok, a szabadságharc, a betyárvilág és az első háború eseményei, a szűkebb haza, az ősokról, a falu vagy éppen az ősök egyedi esetein, eseményein, sorsán keresztül álltak össze történelmi tudattá. Ez a történelem nem törődik a lényegtelenel (ami nem jelent kötődést!), csak a rendkívülivel, s azt költői túlzással teszi mélyen a lélekbe vésődő, érzelmi telítettségű képpé... Az események költői megfogalmazása – lehet a történelem számára túlzott, hamis és felesleges, mégis ez a költői túlzás élteti igazán az emlékezetet. Számomra is a török korról maradó emlék nem a történelemkönyvek adtak először, hanem Gárdonyi Géza regénye, az Egri csillagok. Egert számomra ez a regény tette ismertté, tette érdeklődésem tárgyává, nem földrajzi tanulmányaim. Eger így lett történelem- és hazaszemléletem egyik gyújtópontjává, kövei szívet melegítő példaképpé...”

Ha a fiatalok nem tanulhatnak a szülőföldjükön szepet, értékeset, ez elősegíti az elvágyódást, különösen a kis falvaktól, ahol amúgy is nehezebb az élet. Ma sok szó esik a kis falvak gazdasági megtartóképességéről, az érzelmi megtartóképességéről azonban kevés. Pedig ott, ahol neves történelmi események nem estek meg, amelyekről jeles költők nem írtak, azokon a helyeken is van értékes érzelmi kötőanyag: a néphagyomány. Csak meg kell ismertetni a fiatalokkal mégpedig úgy, hogy élménnyé, szeretetté lényegüljön át. Erre sokféle módszer van: a népi hagyományok gyűjtése, dalolás, táncolás, népi színjátszás stb. Mindez ma is létezik, többnyire az oktatás periferiáján. A fontosságának megfelelő helyre kell kerülnie!

Gyakran vádolták nacionalizmussal és maradisággal azokat, akik a hagyománynak az eddiginél nagyobb helyet követeltek az oktatásban, a nemzeti műveltségben. Andrásfalvy Bertalan példák során bizonyítja e nézetek tarthatatlanságát. A néprajztudomány – a fajleméletekkel ellentétben – éppen azt bizonyította, hogy nincsenek alacsonyabb rendű és magasabb rendű népek. E tudomány feltárta az indián, a néger vagy éppen a cigány néphagyomány értékeit. A magyarok a szomszédos népekkel gyakran csatáztak. A történelemtudomány és az ezen alapuló mai történelemtanítás általában ezeket a csatákat, a történelmi ellentéteket tanítja. A néprajz ellenben azt, ami a szomszédos népek kultúrájában közös és értékes, ami összeköti a földrajzi és történelmi közelségben élő népeket. S bizony nagy szűkségünk volna a kölcsönös megbékélésre!

A maradiság vádját Andrásfalvy Bertalan azzal utasítja vissza, hogy az iskolában tanított kulturális értékek többsége a múltban keletkezett, s ha a volt nemesség kultúráját, Balassit, Zrinyit, Pázmányt tanítják, miért ne taníthatnánk a parasztságot és más társadalmi rétegeket is. Hiszen a néphagyomány kimeríthetetlen és sok olyan bölcseséget ismer, amit a városi ember már elfelejtett, s kénytelen újra felfedezni. Pl. a modern orvostudomány is segítik, gazdagítják a népi gyógyászat megfigyelései, gyógyfűvei, gyógymódjai. A pszichológusok mostanság fedezik fel újra, milyen jótékony hatással van a gyermek lelke, idegrendszerére az anyával való testi közelség. A paraszttasszonyok nálunk is és más népeknél is tudták ezt, s régen még a munkába is testükre kötve vitték kicsinyeiket. A városi gyermekek hamar megunják a gyári játékokat, amely azt az érzést sugallja: „nincs közöm a világhoz, mások alkották”. Ezzel szemben ha a gyermek a természetben található anyagokból alkot játékokat magának, ügyesebbé válik, a fantáziája is fejlődik, s úgy érzi: „én alkotom a világot, enyém”. Népi játékok készítése, a népi kézművesség gyakorlása segítségével ezt az elveszöben lévő otthonosságérzést is újra meglelik az emberek. A néphagyomány tudja, hogyan kell az élő környezettel ésszerűen gazdálkodni, és segíteni tud abban, hogy ne pusztuljon el a földön az élet.

A zsámbéki nyári táborok életre hívója, mozgatója, szervezője a Kovács házaspár. Szellemi és erkölcsi nagyságok egész sorát hozzák ide minden évben a tábor ifjúsága elé. A Kovács házaspár 4 év alatt felnevelte a saját táborvezetői utánpótlását is. A tábor titkárai, Lancendorfer Zsuzsanna és Novák Gábor, akik a korábbi táborozók közül kerültek ki, szükség esetén már egyedül is el tudták vezetni a tábort. Kovácsék azonban nemcsak táborvezető-utódokat neveltek, hanem – mint minden jó pedagógus – megsokszorozták önmagukat: honismereti szakkörvezetőket adtak az országnak. Munkájuk eredménye igazán csak évtizedek múltán lesz mérhető. Az már ma is bizonyos, hogy ők is, tanítványaik is előkészítői és megteremtői lesznek egy új, várhatóan *emberibb és magyarabb iskolarendszernek*.

Kezdeményezésük előremutató. Szükséges és kívánatos lenne azonban, hogy ne csak Zsámbékon, hanem minden óvónő-, tanító- és tanárképző főiskolán és egyetemen évekig, részletekbe menően tanuljanak a leendő pedagógusok néprajzot, népművelést, a hagyomány köré szerveződő történelmet,

honismeretet. Ennek megvalósítása nem lenne túlságosan nehéz. A Kovács házaspárnak kidolgozott tanterve és jól használható tankönyve van ehhez. A néprajztudomány, a honismeret munkásai, s a művészetüket magas szinten gyakorló népművészek közül bizonyára minden nehézség nélkül jól képzett, lelkes oktatók verbuválhatók. Tehát minden készen áll. A művelődési kormányzat az engedélyt megadta, a többi már a főiskolákon és a tanárokon múlik.

A zsámbékiak azonban közben is lelkesen munkálkodnak.

Tajti Erzsébet

Barangolások Kárpátalján és Észak-Erdélyben

A tatai Eötvös József Gimnázium 44 fős csoportjával ezúttal a Kárpát-medence északkeleti részén jártunk. A Szovjetunióban megindult átalakulás hullámai átjutottak a Kárpátok hegyláncain is, oda, ahol csaknem kétszázézer magyar is él. Évtizedeken keresztül alig hallottunk róluk. Csak meghívólevéllel látogathattunk egymáshoz, s Kárpátalján a külföldiek nem mozoghattak szabadon.

Néhány hónap alatt szinte csoda történt. Sorra alakulnak a magyar egyesületek; visszaállítanak megszüntetett emlékműveket, emléktáblákat, magyar utcaneveket, teliratokat, megnyitják a bezárt templomokat; szobrot állítanak Petőfi Sándornak, Illyés Gyulának; növekszik a magyar írók, költők, kiadványok és iskolák száma. Évtizedek mulasztásait igyekeznek helyrehozni, példát adni türelemből, a nemzetiségi jogok tiszteletben tartásáról.

Záhony és Csap nem készült még föl a sokszorosára nőtt forgalomra. Egyetlen nyomtávon folyik a nem rosszindulatú, de bürokratikus ügyintézés, s a több kilométeres kocsisor utasainak sok bosszúságot okoz a bolyhálózat, a kempingek és a mellékhelyiségek szűkossége, állapota.

Ungvárott a vár és a belváros feltúrtsága reményt ad arra, hogy a város történelmi-építészeti értékei néhány év múlva előnyösebben lesznek bemutatathatók. A skanzen igen gazdag, de több magyar emléket reméltünk benne. Sétáltunk az Ung partján, megnéztük a régi megyeházat, a templomokat, a filharmónia és a színház épületét, a Petőfi-emléktáblát, melynél idén március 15-én már koszorúzni lehetett, s az utcán fölcsendülhetett a magyar himnusz. A várfalak tövében körülálltuk Balla D. Károly költőt, aki lelkesen beszélt a kárpátaljai magyar irodalom megpezsztüléséről.

Beregszászt (templomok, Bethlen-ház, Kossuth gimnázium, Petőfi-kiállítás, Horváth Anna szobrai, a volt kaszinó...) Dalmay Árpád író és Füzesi Magdolna költő mutatta be. Egy parkban tisztelettel beszéltek Kovács Vilmos íróról és Drávai Gizella tanárnőről, akik sokat tettek a magyarságtudatuk megőrzéséért.

A Borzsa gátjánál nem csupán fűrödtünk és sátoroztunk, hanem elbeszélgettünk a környéken lakó fiatalokkal is iskolájukról, munkájukról, magyarországi katonaelményeikről. Vári Fábián László népballada-kutató költővel Váriban, a különleges tornyú templomnál talákoztunk. Megérezünk valamit egy kis falu magyar iskolájában missziót vállaló, nagyon tehetséges ember vívódásaiból. Ő mutatta meg a közeli Csetfalva gyönyörű fatemplomát is. Tiszaujlakon megkoszorúztuk a néhány hete visszaállított impozáns turulemlékművet. Nagyszöllösön fölkerestük a tatarozás alatt álló Perényi-kas-

Koszorúzás Tiszaujlakon az 1989-ben helyreállított turulemlékműnél (Bán Gellért felv.)

1979-ben készült felvétel Szödemeteren, a Kölcsey-szülőházon a közelmúltig meglévő emléktábláról (Kálmán Attila felv.)

télyt és Bartók Béla egykori lakóhelyét jelölő emléktáblát. Huszton fölmásztunk a vár „bús düledékeihez,” s elmondtuk Kőlcsey itt született veretes sorait.

Visk, Técső, Aknaszlatina egy-egy magyar nyelvsvizget az ukrán és román települések gyűrűjében. A kazettás mennyezetű, faragott szőszékű viski templomot Sari József asztalosmester, Técsőn a Kossuth-szobrot és a belváros nevezetességeit dr. Szöllősi Tibor orvos, az aknaszlatinai sóbányát pedig Zombori István nyugdíjas bányamester mutatta meg. Mindhárman kiváló helytörténészek, lokálpatrioták. (Szlatinán szeptemberben új magyar középiskola kezdte meg a működését, a kárpátaljai magyarok összefogásának eredményeként. Csoportunk számos történelmi és földrajzi falitérképet, könyvet, diafilmet, festményreprodukciót küldött az iskola felszereléséhez, de ennek sokszorosára lenne szükségük. Bízom benne, hogy e sorok olvasói közül is sokan próbálnak segíteni. Címük: 295760 Szlatina 3. sz. középiskola. Szovjetunió)

Munkácson a Munkácsy Mihály szülőházának helyét jelölő emléktáblát, a Rákóczi-házat és a 15 éve tatarozás alatt álló hatalmas várat kerestük föl. A szolyvai autóbusz-pályaudvar egyik fájára koszorút akasztottunk, emlékezve a lebetonozott tér alatti tömegsírban nyugvó több száz (több ezer?) magyar és más nemzetiségű áldozatra, akik itt fagytak meg 1944/45 telén, amikor a sztálini önkény kényszermunkára hurcolta őket. A Verekei-hágo és a beregvári kastélyszanatórium megtekintésével zártuk kirándulásunk első szakaszát, melyre elkísért Balla Gyula, Csap mellől származó magyarságtudós is, aki sok hasznos adattal egészítette ki az ismereteinket.

Segítené a kárpátaljai turizmust a vízumkényszer eltörlése, a határátlépés meggyorsítása; olcsó, kulturált szálláshelyek (pl. kempingek) létesítése és egy részletes (magyar nyelvű, térképekkel, fényképekkel és címjegyekkel ellátott) útikalauz megjelenítése.

*

A Kárpátalján tapasztalt élenkség után lehangoló volt Csengersimánál a szinte kihalt román határ. A benzinkutas szerint valószínűleg mi voltunk az egyetlen magyarországi autóbusz, amelyik ezen a nyáron itt megkísérelte az átjutást. Napokon keresztül, több száz kilométer megtéve, Észak-Erdélyben egyetlen magyar rendszámú autóbusszal sem találkoztunk, s személyautóval is csak néhányal. Kétségtelen, hogy a román állampolgárok teljesen ki vannak szolgáltatva, de az útlevel sok kellemetlenségtől megvéd és segít a beszerzésben is. A román törvényeket is betartva valószínűleg csak a határon kerülünk kapcsolatba a hatóságokkal. Az néha megalázó ugyan, de elviselhető. A civil társadalom pedig (a románok többsége is) segítőkészséggel fogadja a magyar turistákat.

Szatmárnémetiben a püspöki székesegyházat, a Vécsey-házat, amelyben aláírták az 1711-es szatmári béket és a színházat néztük meg. Kuruc-nótákat énekelve haladtunk át a majtényi síkon, a fegyverletételre emlékezve. Nagykarolyban a székesegyház, a Károlyi-kastély, az egykori piarista gimnázium (ahol Révai Miklós tanított és Ady Endre tanult valaha), a régi megyeháza (Kőlcsey Ferenc jegyzőségének színhelye) és Kaffka Margit szülőháza adott lehetőséget egy-egy rövid megemlékezésre.

Ermindszenten (most Ady Endre a falucska neve) Ady Endre szülőházát, szobrát és emlékműzeumát kerestük fel. Szödemeteren szomorúan tapasztaltuk, hogy Kőlcsey Ferenc szülőházának üveges verandáján már nem látható az itt közölt fényképen szereplő emléktábla. (A felvételt kb. tíz évvel ezelőtt készítettem.)

Akos Árpád-házi királyaink idejében épült hatalmas templomát a századfordulón szépen helyrehozták, de látogatóinak száma megcsappant. Zilah belvárosát is teljesen átépítették, de a magas tömbházak között is magára vonja a figyelmet Fadrusz János gyönyörű Wesselényi Miklós-szobra. A gimnáziumba nem nyertünk beocsátást, így a kapunálban voltunk kénytelenek idézni Ady Endre „üzenet egykori iskolámba” című versét.

Kolozsvártot tavaly is járt ez a csoport, ezért csak rövid sétát tettünk a belvárosban, s egy felejthetetlen órát töltöttünk Beke György íróval, aki a moldvai csángókról, a bukaresti magyarokról és a több kötetben leírt erdélyi barangolásairól beszélt meghatóan. Szamosújváron megnéztük Szervátiusz Tibor táncoló lányokat ábrázoló kedves bronz szökőkútját és Rózsa Sándor egykori börtönét (kivülről). Széken Nagy Mihály lelkipásztor mutatta be a gyönyörű kézmunkákkal díszített református templomot és beszélt a tatárok pusztításáról, a Bertalan-napi megemlékezésekről, a széki táncokról, a táncházmozgalomról, a csodálatosan gazdag széki varrottasokról, népviseletről. Örömmel újságolta, hogy mennyire megnövekedett a japánok érdeklődése az erdélyi magyar népi kultúra (elsősorban a zene és a táncok) iránt. Azt viszont szomorúan jegyezte meg, hogy ebben az évben augusztus elejéig több japán turista kereste föl a széki templomot, mint magyarországi. Magánházakba is betértünk. Alig tudtunk „elszabadulni” a sok szép látvány és barátságos fogadtatás miatt.

Désen a magas tornyú református templomot, Nagybányán a belvárost néztük meg. Végül Koltón a Teleki-kastélyban a gazdag Petőfi-emlékkiállítás és a híres somfát kerestük fel, amely alatt a hagyomány szerint a nászúton levő költő 28 versét írta, többek között a Szeptember végén-t is.

Valamennyi templomi és múzeumi emlékkönyvben elkeseredve láttuk, hogy mennyire meggyérült a magyar látogatók aláírása. Erdélyi testvéreink nem jöhetnek. Ha mi sem megyünk, annak beláthatatlan következményei lehetnek. Induljon útnak mindenki, aki csak teheti! Nem csupán gyógyszerekre, élelmiszerekre van most szükség, hanem legalább annyira kell az elszigeteltséget oldó baráti biztatás, a kézszorítás is.

Dr. Kálmán Attila

II. világháborús hősi emlékmű a szolnoki temetőben

1988-ban a sajtó szenzációs hírként közölte, hogy a Veszprém megyei Ugodon felállították a második világháború magyar áldozatainak első emlékművét. Ez az állítás némi korrekcióra szorul, ugyanis a szolnoki hősi temetőben már 1949 őszén elkészült egy második világháborús emlékmű, melynek létezéséről azonban kevesen tudnak.

A római katolikus temető nyugati részén lévő hősi temető története az I. világháborúig vezethető vissza. 1914–1918 között a szolnoki katonakórházakban elhunytakat, majd 1919-ben a román intervenciók elleni harcban elesett vöröskatonákat, összesen 760 hősi halottat, itt helyezték végső nyugalomra. Az elesett vöröskatonák némelyikének sírtábláján ott állt: „A proletárdiktatúráért halt hősi halált.” Ezeket a feliratokat az 1920-as évek elején eltávolították, csak a hősi halottak nevét hagyták meg.¹ Ugyancsak itt nyugszanak az 1914 és 1918 között meghalt orosz hadifoglyok is. Az orosz foglyok tiszteletére 1930-ban a szolnoki honvéd állomásparancsnokság emlékoszlopot állított. Az I. világháború alatt 61 olasz hadifoglyot is ide temettek, őket azonban 1934-ben az olasz követség exhumáltatta és hazaszállította.²

A II. világháború idején 92 magyar, 1344 német és 2 román katonát temettek el a hősi temetőben. A németek közül legtöbben az 1944. június 2-i bombázáskor veszítették életüket a vasútállomásnál felállított fertőtlenítő barakkokban. Közülük csupán 112-nek a neve ismert. A többit nem tudták azonosítani.³

Az I. világháborús hősi halottak tiszteletére 1929-ben Martinelli Jenő szobrászművész hét kisebb emlékművet készített. A gúla alakú emlékoszlopok tetején turulmadár állott. A második világháború bombázásai ezeket az emlékműveket teljesen tönkretették.⁴

A világháború befejeződése után felvetődött a gondolat, hogy a szétrombolt emlékművek darabjaiból valamennyi itt eltemetett hősi halott tiszteletére emlékoszlopot kellene állítani. A hősi temető rendezését és az emlékmű felállítását a szolnoki 16. Honvédkiegészítő Parancsnokság anyagilag támogatta, de az ügy mellé állt Zsemlye Ferenc polgármester vezetésével a városi képviselő-testület is. Az új emlékmű tervrajzát a képviselő-testület megbízásából Kurucz Tibor városi műszaki tiszt készítette el és 1949. június 27-én terjesztette a polgármester elé. A rajzon az összetört 7 emlékmű darabjaiból kifaragott, 7 betonkockából álló obeliszk látható, melynek tetejére az egyik épségben maradt turulmadarat helyezték. Talapzatánál szűrős parasztember szobra van, aki az emlékoszlop elé koszorút tesz le.⁵ Az ember nagyságúnál nagyobb fehér mészkő parasztfigura eredetileg a szolnoki Kossuth téren állt. Horthy István kormányzóhelyettes 1944-ben elkészült szobrának mellékalakja volt. A szoboregyüttest, Vastagh György szobrászművész munkáját, 1945 után szétbontották. Horthy István szobrát eltávolították, de a paraszt alakja a koszorúval 1949 nyaráig ott maradt a tér közepén, a városháza főbejáratával szemben.⁶ 1949 augusztusában a polgármester utasítására Bagi Mátyas kőfaragómester a szobrot szakszerűen levészte a talapzatról és kiszállította a temetőbe.⁷ Az ezt követő hetekben Kurucz Tibor tervének megfelelően az obeliszk is elkészült és talapzatához állították a magyar népet jelképező paraszt figuráját. Ünneplés felavatására azonban a kedvezőtlenül vált politikai légkör miatt nem kerülhetett sor.

Az emlékmű felállításának körülményeiről már a helybeliek sem tudnak. Semmilyen felirat nem utal arra, hogy egy olyan hősi emlékműről van szó, mely 1945 után az I. és II. világháború elesett magyar, német, olasz, orosz és román katonáinak és hadifoglyainak tiszteletére készült.

Sajnos az emberi tudatlanság a hősi temető sírjait sem kímélte. Az 1950-es évek végén a sírkövek cinkből készített névtábláit lefeszgették és a MÉH-telepen értékesítették. Kaposvári Gyula nyug. múzeumigazgató szerint hulladékgyűjtő úttörők, a római katolikus temető gondnoka szerint felnőttek követték el a súlyos kegyeletlenséget. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a fémhulladékok átvételével

¹Szolnok Megyei Levéltár (SzML) Szolnok Városi Tanács V. B. Igazg. Osztály ir. 823–1/1954.

²Uo.

³Uo.

⁴Uo.

⁵SzML, Szolnok polgármesterének iratai. 4149–2–1/1949.

⁶SzML, Szolnok polgármesterének iratai. 2050/1949.

⁷SzML, Szolnok polgármesterének iratai. 4149–2–1/1949.

⁸Az ismeretlenül eltemetettek fejkövein is volt névtábla, melyen csak ez szerepelt: „Ismeretlen”. SzML, Szolnok Városi Tanács V. B. Igazg. Osztály iratai. 823–1/1954.

⁹Ugyancsak megtalálható a Szolnok Megyei Levéltárban a szolnoki temetőben eltemetettek névsora. Szovjet katonákat a magyar, illetve német hősi temetőben nem hantoltak el, csupán az I. világháborús orosz hadifoglyok sírjai vannak itt.

megbízott személyek nem törődtek a körülbelül 2000 lap⁸ feliratával és eredetével, amikor súly szerinti értékben felvásárolták a cinklemezeket. A feliratokat egyébként a hősi temetőre vonatkozó iratok alapján pótolni lehetne. A Szolnok Megyei Levéltárban a parcellákról készült eredeti jegyzékek megtalálhatók.⁹

Ugyancsak szükséges lenne az 1949-ben felállított emlékműn felirat elhelyezése. Annál is inkább sürgető feladat ez, mivel kőszá hírek szerint némely lakóterületi közösségek a szoborra, mint „búsuló juhász” alakjára igényt tartanak, és közterületen szeretnék felállítani.

Dr. Cseh Géza

Bálint Sándor szobra Szegeden

Az Európa-hírű néprajztudós előtt tisztelgett születésének 85. évfordulóján – 1989. augusztus elsején – Szeged városa. A tisztelők, tanítványok számára Bálint Sándor ma is él. Úgy, ahogyan akartuk: közöttünk. Péter László jóvoltából utcanév, a szegedi egyetem táncosainak törekvése nyomán az egyetem folkloregyüttese, a magam szerény igyekezete révén a tápéi általános iskola viselheti Bálint Sándor nevét. Az Újszegeden lévő – November 7. – művelődési ház is Bálint Sándor nevét vette föl. Felszínesen nézve úgy tetszik, mintha kampány lenne a sorozatos névadás. Pedig csupán arról van szó, hogy most ragadjuk meg az alkalmat, most csillanhatott fel igazán őszinte tisztelet és ragaszkodás. S ha mindezekhez hozzávesszük, hogy a Szeged Tarján nevű városrészében lévő Szent Gellért-templom ajtaján is ott találjuk a szegedi nagyok között Bálint Sándort, mint ahogyan az Ausztráliában élő Lang Ernő Alapítvánnyal emlékezik rá, akkor lassan kirajzolódik a szegedi tiszteletkép, amit – hisszük – a pantheoni emlékkiállítás tesz majd igazán teljessé.

A Mátyás téri templom előtt felállított szobrot Kalmár Márton, jeles szegedi szobrász faragta kőbe. Méltóbb helyre nem is kerülhetett volna a kedves hitelességgel ránk mosolygó mellszobor, melyet dr. Csonka István, Szeged polgármestere avatott fel csaknem kétszáz, ünneplőbe öltözött ember jelenlétében. Ezt követően dr. Iliá Mihály irodalomtörténész méltatta Bálint Sándor munkásságát. Csonka polgármester nemcsak mint szegedi, hanem mint Bálint Sándor szülőháza szomszédságában élt gyermek is jól ösmerte az alsóvárosi öregek és Szaka Panna néni Sanyikáját. Iliá Mihály nem felejtette el megemlíteni, hogy szinte a világ valamennyi táján megdobbant a koszorúzás napján szíve a volt tanítványoknak és a tisztelőknek. Az emlékbeszédeket követően a szobor talapzatánál koszorút helyezett el a Város képviselőjében Csonka István, a szegedi múzeum képviselőjében Trogmayer Ottó és Juhász Antal, a Keresztény Értelmiségek Szövetsége nevében Dékány Endre, míg Tápé népe nevében Murányi Miklós és ifj. Lele József. Elhelyezte koszorúját a Városszépítők Egyesülete, a JÁTE Bálint Sándor Táncgyűttes, Szeged-Alsóváros népe és még igen sokan, majd elénekeltük a Szózatot. Este 8 órakor a tápéi Kármelhegyi Boldogasszony-kápolnában Murányi plébános úr emlékmisét celebrált Bálint Sándor tiszteletére, utána magam idéztem föl a kristálytisza ember tápai kapcsolatait.

Ifj. Lele József

Nagycsepely a múltjára emlékezik

Nagycsepely Balatonszárszótól délre, 10 km-re fekszik a somogyi dombok között. Termőtalaja jó, erdők övezik, magasabb részeiről látni lehet a Balatont is. A községben avargyűrűk maradványai találhatóak, szántás idején mindenfelé római kori emlékek fordulnak ki a földből. A műemlék jellegű református templom középkori kolostori kápolna romjaira épült.

A község azonban sok más községgel együtt elanyaglanodott. Megszűnt a helyi tanács, a termelőszövetkezeti iroda, az iskola. Maradt az italbolt, a „kultúrház” és a templomok. A felsős iskolásokat Szárszóra, a kisebbeket Kötcseré viszi a busz, az iskola elvégzése után a fiatalok szinte kivétel nélkül elkerülnek a faluból. A munkaképes felnőtteket minden reggel 4–5 busz hordja a környékre dolgozni, de a község lakosságának java része nyugdíjasokból áll. Akik a faluban megüresedő házakat megveszik, azok is főként nyugdíjasok s inkább csak nyaralni jönnek ide. A leépülésre talán legjellemzőbb, hogy két éve megszűnt a tejbegyűjtés is, annyira megfogytak a tehéntartó gazdák.

Mindezeket az ország sok más falujáról is éppen így le lehetne írni. A kátyúból kivezető utat keresve, a község lakossága segítségül már másodszor tekint vissza a múltjába. Először a református templom megépülésének 200 éves jubileumán, 1987-ben, most pedig a község 850 éves múltjára figyelve keresi azokat a biztató jeleket, amelyekkel bátoríthatja önmagát a jövőre. Mindezt nem egyedül teszi, hanem hazahívja mindazokat, akik a faluból elszármaztak. Csaknem 150 meghívót adtunk postára s emléket állítottunk azoknak, akik a két világháborúban hősi halált haltak.

A község történetére vonatkozóan a közelmúltban jelentős okmány került elő. *Mályusz Elemér* történész professzor 1975-ben, Zsigmond kori oklevelek között talált egy méreteiben és adataiban egyaránt jelentős periratot, amelyet megbízásából Borsa Iván ny. levéltári igazgatóhelyettes dolgozott fel s adott közre a Somogyi Levéltári Évkönyv 1987-es kötetében, *Csepelyi falukép 1412-ből* címmel. Ez az okmány tartalmazza az első adatot Nagycsepelyről (a községet 1911-ig csak *Csepel* néven ismerték) az 1139. évből, tehát 850 évvel ezelőttről. Eszerint:

II. Béla király összeírja az általa és atyja Almus herceg által a Demes-i egyháznak adományozott birtokokat, egyebek között *Chepel faluban 10 szőlőt és 20 szőlőmunkást adományozván, kiknek neve: Egen, Turdi, Vagy/n, Em/dech, Gabriel, Syma, Bathyan, Sius, Lengel, Ffzeke; Guku, Munos, S/ymos, Bebusity, Damyán, Sarlandi és a kenyéradók között megnevezettek.*

A fellelt okmányban 1300-ig hét feljegyzést találunk a községgel kapcsolatban, az 1300-as években még kétszer annyit, az 1412-ből való pedig részletes leírást ad a falu akkori birtokosairól, jobbágyságairól, sokakat név szerint is feljegyezve, megnevezi a falu hegyeit, patakjait, dűlőit, ahol a birtokok elhelyezkedtek. Borsa Iván az adatokat úgy értékeli, hogy a csepeli 127 telek olyan nagy szám, hogy ennél több portája az időben csak az Abaúj megyében lévő Göncnek volt.

Ez a jelentős nagyközség a török hódítás alatt úgy elpusztult, hogy az 1549-es adóösszeírásban már csak egy porta van és 16 szegény ember. A török kiűzése után 80 évvel 1767-ben viszont már 92 család élt Csepelen, ebből 64 volt jobbágy, 26 házas zsellér és két háznélküli. A község lakossága színmagyar volt.

1858-ban a falu teljes lélekszáma 739, 1939-ben 950. Ez jelenti kb. a csúcspontot. A második világháború után, az elmúlt évtizedekben rohamos a csökkenés. A mai teljes lélekszám 530–540 körül van.

Augusztus 20-án a 850 éves jubileum programja két előadással kezdődött. Fekete Gyula: A magyar falu a sorsfordulóban és Szakály Ferenc: A helytörténet megtartó ereje. Délelőtt református istentisztelet, kora délután katolikus mise volt, majd a környező honismereti körök megbeszélése. A záró esemény az első és második világháborús hősi halottak emlékművének felavatása. Ezen Reóthy Ferenc ny. tanár mondott beszédet.

Kulifay Albert

Balázs János (1914–1989)

Magamat is megdöbbenett a hír kiváló nyelvtudósunk márciusi haláláról, hiszen alig egy-két héttel korábban találkoztam mindig mosolygó, bölcs tekintetével a Ráday Kollégiumban, a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület alakuló közgyűlésén (melynek választmányi tagja lett), s akkor is nyájasan hívogatott a Kruzsokba, amely néhány lépésre onnét, a krúdys hangulatot idéző Vörös Postakocsiban tartotta összejöveteleit, minden hónap első hétfőjén. Május 1-jén lett volna esedékes a következő „ülés”. Nehéz lesz megszokni hiányát az asztalfőn, ha egyáltalán összeül még a Kruzsok, ha lesz még, aki összetartsa.

Leemelem a polcra *Magyar deákság* című 1980-i szép kötetét a meleg szavú ajánlással: „Szilágyi Ferinek, a nyelvészett és irodalom közti kapcsolatok főtárlásában is testvéremnek, igaz szeretettel: János.” A kötet alcíme: Anyanyelvünk és az európai modell. Ahogyan Turóczi-Trostler József, lebilincselő stílusú tanárunk a magyar irodalom európaizálódását nyomozta, úgy kutatta a szintén

lenyűgöző, sziporkázóan szellemes előadó Balázs János a magyar nyelv és a magyar nyelvtani irodalom európaizálódását cikkeiben s könyvméretű pompás fejtegetéseiben. Az egykori pápai diák a klasszika-filológus pápai kollégiumi igazgatótól (Rab Zsuzsa költőnk édesapjától, Pais Dezső Eötvös-kollégista szobatársától) mély alapvetéssel érkezett az Eötvös Collegiumba, sőt saját bevallása szerint Rab Istvánnak köszönhetette, hogy tudományos pályára lépett s magyar nyelvesszé lett. Első impozáns műve, az 1958-ban kiadott *Sylvester János és kora* már az öt izgató legfőbb kérdéskörben mozgott: azt vizsgálta, hogy a latin s a héber grammatikák bővületéből hogyan próbál a nagy humanista tudós megszabadulni s megteremteti a nyelvünk természetéből következő önálló, „önelvű” magyar nyelvtant. E műve már klasszikusan valósította meg a *Magyar deákság* ajánlásának, gondolatait: „a nyelvészet és irodalom közti kapcsolatok föltárását”.

De nem ez volt az első nagyobb munkája; a Magyar Irodalmi Lexikon is *A stílus kérdései* című tanulmányával kezdi a felsorolást, 1956-os évszámmal. A valóságban azonban ez a tanulmánya 1954-ben hangzott el a III. Magyar Nyelvészkongresszuson, az ELTE Jogi Karának nagy előadótermében.

Mint az Értelmező Szótár egyik csoportvezető főmunkatársának az ún. forraszkók (névelők, névutók, névmások, mutatószók stb.), vagyis az ún. „álszók”) tartoztak hatáskörébe, s nem lett volna Eötvös-kollégista diák, ha a látszólag szellemtelen hivatalnokai szerkesztői munkát nem töltötte volna meg szellemmel, vagyis Németh László kifejezésével nem csinált volna a „gályapadból laboratóriumot”. Ő is ezt tette: a névelők, a névmások, illetve a névmásokból a ragok történeti kialakulását kezdte vizsgálni, s az általa már diák korából jól ismert klasszikus és nyugati nyelvek mellé (amelyekhez igen hamar elsajátította kitűnő fokon az oroszt is nyelvtelenségével) bevonta vizsgálataiba a finnugor nyelveket s a hébert is. Így született meg német nyelven megjelent munkája, amely lényegében akadémiai doktori értekezésének anyagát ölelte fel, a névmások nyelvtörténeti szerepéről. Széles körű nyelvhasonlító vizsgálatai, nagy nyelvtudása predestinálták az általános nyelvészet tanszékére, ahol tudásával s vonzó egyéniségével számos új erőt hódított a magyar nyelvtudományunk. Sajnálatosan utolsó műve, a tavalyelőtt megjelent *Hermész nyomában* voltaképp ikerdarabja, folytatása a *Magyar deákság*-nak. Alcíme szerint a magyar nyelvbölcselet alapkérdéseit tárgyalja, s elmemozdító fejtegetéseket olvashatunk benne a nyelv és a gondolkodás kapcsolatáról, a nyelvek osztályozásáról és változandóságáról, „az anyanyelv fölfedezése”-ről, „anyanyelvünk irodalmi rangra emeléséről”, a finnugor nyelvrokonság bizonyításáról, a nyelvújítás eszmei alapjairól, s a voltaképpeni tárgy kifejtése közben Comenius, Apáczai Csere, a méltatlanul elfeledett Kalmár György s Kempelen Farkas nyelvsemleletéről, tudományos újításáról, hogy mi is eljussunk a szerzővel „Az önelvű magyar nyelvleírás” gondolatának megszületéséhez. S csak fájhatjuk, hogy nem lett belőle hármas könyv: a következő kötet bizonyára a XIX. s XX. század magyar nyelvbölcseletéről s nyelvészeti munkásságáról szolt volna, első akadémiai nagyszótárunkról, a költő Czuczor Gergely s a bölcselet Fogarasi János hatkötetes művéről, amelynek méltó folytatása volt az Értelmező Szótár hét kötete. Ennek megszületéséről már személyes élményei alapján szólhatott volna. Ámbár a Sylvester Jánosról szóló kötetrel voltaképp megvalósult a trilógia is, páratlanul szép, töretlen vonalú tudományos egységben.

A Farkasréten fájdalomosan szaporodnak a nyelvészsírok: Zsirai Miklós, Pais Dezső, Bárczi Géza után új lakója van a láthatatlan nyelvészpanteonnak, s a mi dolgunk, hogy élő nemzeti panteonunkban is jelen legyenek legnemzetibb tudományunk áldozatos életű megtartó szellemei. Ő is egész életművével dolgozott a herderi jóslat ellenében: az európai látókörű Eötvös-kollégista s a magyar örökséghez hű pápai diák nemes szívvel, nyílt szellemével. Illó, hogy az éber emlékezet hűségével viszonzozzuk, amit értünk: megtartó, közös kincsünkért tett.

Sz. F.

Antal Károly (1921–1989)

Palócország szívéből, Szécsény városából érkezett a szomorú hír: 1989. június 18-án, családja körében, hosszan tartó betegeskedés után elhunyt Antal Károly, a vidék honismereti mozgalmanak egyik alapítója és eltetője, a minden ismerőse által szeretett és tisztelt, szülőföldje múltjának megismeréséért, hagyományai megőrkítéséért minden fáradságot örömmel vállaló sokoldalú helytörténész. Ismét szegényebbek lettünk egy közöttünk minden feltűnés nélkül élő és dolgozó, csendes küzdelmet vívó valódi hazafival.

Ha autóval Pásztó felől Hollókőbe, vagy Szécsénybe utazunk, menet közben, a Bableves csárda után,

az út kanyarulatában varázslatosan szép völgy tárul elénk, a Cserhát övezte hat falucskával: Alsó- és Felsőtolddal, Cserhátszentivánnal, Bokorral, Kutasóval és Garábbal. Erdők és hegyek, szubalpin növényzet és levegő fogadja és ejti rabul az utast, aki szinte sajnálja, hogy tovább kell mennie. Itt, a Cserhát-völgyben, Alsótoldon, 1921. november 30-án született Antal Károly. Szülei, Antal József és Robotka Mária földművesek hat gyermeket neveltek fel. A kis birtokon szükség volt minden munkáskézre, így hiába tanult jól a kis Károly, a hat elemi befejezése után, húszéves koraig családjának segített a paraszti munkákban. Mint oly sok falusi tehetség, szabad idejében, önképzéssel művelte magát, olvasott és hamarosan írásra adta a fejét. A falusi fiatalok életével, művelődési lehetőségeivel foglalkozó újságcikkeket, verseket fogadtak el közlésre tőle a népi írók folyóiratai: a Búzavirág, a Kelet Népe és a Szabad Szó. Így került kapcsolatba Szabó Pállal, lett személyes ismerőse Erdei Ferenc és Veres Péter.

A hat falu üdülőhelyéi fejlesztéséért sokat tevő közjegyző, Paláshy István meglátta a fiatal Antal Károly tehetségét, maga mellé vette írnoknak és könyvelőnek. Később beajánlotta könyvelőnek a bableves-pusztai szőlőgazdaságba. 1943-ban Antal Károlyt is behívták katonának, de a szolgálat szerencsére csak rövid ideig tartott. Hazatérte után, még 1944-ben házasságot kötött egykori iskolatársával, Lukács Rozáliával. A fiatal pár a földosztáskor néhány holdat kapott, ezen dolgoztak, közben megszületett két fiúgyermekük. A paraszti életnek 1949-ben mondott búcsút, amikor a földműves-szövetkezet megalakulása után a Szóvosz-iskolát elvégezte az alsótoldi szövetkezeti boltban kezdett dolgozni. A család 1951-ben költözött Szécsénybe, ahol a földműves-szövetkezet járási központjában ajánlottak fel számára állást. A járási szövetség átszervezése után húsz éven át a szécsényi áfész kereskedelmi osztályvezetője volt.

Pintér Sándor (1841–1915) ügyvéd és közeleti ember volt, a szécsényi helytörténet, régészet és néprajz első művelője. Cikkei, könyvei nemzedékeket inspiráltak a Palócföld szívében fekvő vidék múltjának jobb megismerésére. A fiatal Antal Károly is egy Pintér Sándor által írt, Szécsény és közvetlen vidéke a honfoglalás előtti korban című mű elolvasása után jegyezte el magát a honismerettel. Gyűjtött könyveket, járta a határt és összeszedett őslénytani leleteket rejtő köveket, neolit kőbaltát, cserepet, középkori vasszerszámдарabokat, gondosan feljegyezve a lelet helyét, időpontját. Fényképezett régi parasztházakat és kúriákat, népviseletet és szerszámokat. A balassagyarmati Palóc Múzeum felkérésére dolgozott a megye falvainak néprajzi dokumentációján, a megye műemléki albizottságának tagjaként Szécsény és környéke referense lett, a pusztuló műemlékek szószólója. Antal Károly alapította meg 1968-ban a szécsényi honismereti bizottságot, melynek húsz éven át a tényleges vezetője volt. Kezdetektől részt vett az országos honismereti akadémiák munkájában. A legnagyobb visszhangot az a hozzászólása keltette, amelyben kezdeményezte a II. világháborúban elesettek, elhunytak emlékére felállítandó emlékművek létesítését. Többéves fáradozással tudta rábeszélni a városi szervezeteket arra, hogy hozzájáruljanak a szécsényi háborús halottak emlékművének felépítéséhez. Így az országban elsők között Szécsényben létesült olyan emlékmű, amelyen egymás mellett olvasható a harctéren és a város ostroma során elesettek hosszú névsora.

Sok évig küzdött azért, hogy a nagyközségi jogállású kisvárosnak több mint fél évszázad szünet után ismét saját lapja legyen. 1978-tól évente két alkalommal jelent meg a HNF nagyközségi bizottsága, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre helyi csoportja és a nagyközségi művelődési központ honismereti munkabizottsága kiadványaként a Szécsényi Honismereti Híradó. Miután Szécsény 1986 januárjától ismét városi rangra emelkedett, pénz már csak évi egy szám megelentetésére lett biztosítva, de színvonalra semmit sem csökkent. Mindez a szerkesztő, Antal Károly tízéves áldozatos munkájának köszönhető elsősorban.

Antal Károly legkedvesebb műfaja szemelvények gyűjtése és közzététele volt Szécsény és vidéke történeti forrásaiból. A Tanulmányok Szécsény múltjából 2., 3. és 4. kötetében többek között Bél Mátyás, Mocsáry Antal, Fényes Elek, Pesty Frigyes, török történetírók, Radványi Ferenc, Vályi András. Magda Pál egykorú leírásait adta ki. Utolsó művét a halála előtti hetekben vehette kézbe. Tízéves kutatómunkája eredményeként az Alsótoldi Községi Közös Tanács és a – szintén Karcsi bácsi szorgalmazására megalakult – Cserhát-völgyi Honismereti Kör támogatásával megjelent a Cserhát-völgyi Honismereti Közlemények 1. száma, amelyben Szemelvények a Cserhát-völgyi községek történetéhez 1265–1985 címmel 324 oldalon teszi közzé szülőfaluja és környéke történetére vonatkozó, nyomtatásban megjelent forrásokat.

A sokszorosított formában megjelent könyv példás gondossággal szerkesztett, igen gazdag tartalmú mű. Először is összefoglalja az 1171-ben vagy 1179-ben a Kőkenyes–Radnó nemzetségből Mikodinus által alapított első magyarországi premontrai prépostság, a garábi monostorra vonatkozó írott forrásokból kideríthető ismereteket. (Antal Károly derítette ki és mutatta meg a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum fiatal régésznökének a kolostor helyét és segítette az anyagi fedezet előteremtését az elmúlt években végzett sikeres ásatáshoz.) A továbbiakban a kötet magyar fordításban közli a hat faluról szóló, Mohács előtti okleveleket, a törökök által készített adóösszeírásokat. A realitásoknak megfelelően tisztázza a nagy erejű Toldi Miklós állítólagos nógrádi eredetére vonatkozó legendák szövevényes történetét, megállapítja, hogy bár a nógrádi és a bihari Toldi család között esetleg lehetett családi és birtoklási kapcsolat, a vitéz lovagnak csak bihari életére vannak hiteles források. A Cserhát-völgy török kiűzése utáni újratelepülését követő XVIII–XIX. századi demográfiai és agrártörténeti fejlődést egyrészt Bél Mátyás, Vályi András, Mocsáry Antal, Fényes Elek országleíró statisztikai művei, másrészt Rupp Jakab, Csánki Dezső, Borovszky Samu helytörténeti munkái, harmadrészt pedig a korabeli népszámlálások, mezőgazdasági statisztikák és gazdacímterek adatainak összegyűjtésével teszi érzékeltethetővé. A

szemelvényes kötet közli a tájra vonatkozó földrajzi leírásokat, a helyi önkormányzat szervezetének változásait elrendelő jogszabályokat, a műemléki topográfiák és jegyzékek ide vonatkozó fejezeteit, a turista útikalauzok dokumentum értékű faluismertetőit és összefoglalja 46 törzssökös birtokos család, illetve itt élt vagy innen elszármazott híres ember életrajzát. A könyvet XVI-XX. századi térképek részletei, régi képeslapok, dokumentum értékű fényképek, művészi színvonalú tájképpgrafikák, környékbeli népművészetre jellemző himzésmotívumok rajzai illusztrálják gazdagon és igen izlősen.

Az Antal Károly fő művének tekinthető kötet áttekintése is mutatja, milyen gondossággal, hozzáértéssel, szeretettel végezte honismereti és helytörténeti kutatómunkáját a szerző. Kéziratban elkészült a Cserhát-völgyi Honismereti Közlemények 2. száma is, amelyben a hat község történetére vonatkozó levéltári és kéziratári forrásokat adja közzé. Csak remélni lehet, hogy ez a kötet is megjelenik – postumus műként. A Cserhát-völgyi monográfia megírása az utódok számára – Antal Károly gyűjtőmunkájára támaszkodva – nemes és szép kötelesség lesz.

Tíz évig dolgozott a Szécsényi Házipari Szövetkezetben, mint műszaki vezető. A környék népművészetének alapos ismerőjeként a szövetkezet egyik kulcsembere, a népművészeti textilipar egyik legjobb szakembere volt. 1981-ben ment nyugdíjba, már alig várva, hogy kizárólag honismereti és helytörténeti szenvedélyének élhessen. 1978-ban, amikor a volt Forgách-kastélyban létrejött a Kubinyi Ferenc Múzeum, neki ajándékozta régészeti és ásványgyűjteményét, de a gyűjtőmunkát tovább folytatta, miközben fő energiáját a Szécsényi Honismereti Híradó szerkesztésére, megírására fordította. Társadalmi, közművelődési tevékenységéért Szécsény tanácsa, valamint Nógrád megye Hazafias Népfront és múzeumi szervezete számos emléklappal fejezte ki elismerését. A Hazafias Népfront Országos Tanácsa a honismereti mozgalom 25. évfordulóján, 1985. július 8-án emlékéremmel jutalmazta kiemelkedő munkásságát. Utolsó elismerését, a Szocialista Kultúráért kitüntető jelvényt már nem vehette át, a halála utáni napon fiainak adták át.

A régi jó barát, Patay Pál régész kondoleáló levele egy gondolatával búcsúzik tőle: „Arany János írta Széchenyit illetően: nem hal meg az, ki milliókra költi dús élete kincsét, ámbár napja múlt... Károly, ha nem is milliókra, de több ezer szécsényi és nógrádi ember javára költötte élte kincsét, a magyar kultúra szeretetét, a magyar múlt megbecsülését. Éppen ezért az ő emléke is tovább él mindazokban, akiknek Szécsény kedves... akik munkáját becsülték és tanultak belőle.”

Pálmány Béla

HÍREK

Az Erd Városi Tanács és a Magyar Földrajzi Múzeum szervezésében 1989. október 9-én felavatták Domonkos Béla szobrászművész **Teleki Sámuel**-szobrát. A szoboravató beszédet *dr. Fűsi Lajos*, a Magyar Földrajzi Társaság társelnöke mondta, majd *dr. Gábris Gyula* egyetemi tanár, a Magyar Földrajzi Társaság főtitikára méltatta Teleki Sámuel utazásának földrajzi és tudománytörténeti jelentőségét. Az ünnepségen közreműködött az érdi Bukovinai Székely Népdalkör *Kóka Rozália* vezetésével.

